Eduskunnan lakivaliokunta

24.11.2021

Naisjärjestöjen Keskusliiton ja Monika-Naiset liiton täydentävä lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 172/2021 vp)

Kansainvälisistä sopimusvelvoitteista

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta eli Istanbulin sopimus sisältää velvoitteita sopimusvaltioille sekä pakkoavioliittojen siviilioikeudellisista seurauksista (32 artikla) että rikosoikeudellisista toimenpiteistä (37 artikla). **Sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijaelin GREVIO on Suomea koskevassa raportissaan todennut, että kummankaan osalta Suomen lainsäädäntö ei täysin vastaa sopimuksen edellytyksiä.** Siviilioikeudellisten seurausten keskeisenä tarkoituksena on varmistaa, että pakkoavioliiton uhrit pystyvät irtautumaan avioliitosta ilman seurauksia siviilisäädylleen, minkä mahdollistaminen olisi artiklan toimeenpanon vähimmäisedellytys. Tämä puoltaa vahvasti ehdotettua lainsäädäntöä, joka mahdollistaisi pakkoavioliiton purkautuessa siviilisäädyn palautumisen avioliittoa edeltävään. Sopimus myös vaatii, että pakkoavioliiton päättäminen ei aiheuta kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa uhrille.

Rikosoikeudellisten seurausten suhteen Istanbulin sopimus edellyttää, että sekä pakottaminen avioliittoon että houkutteleminen toiseen valtioon avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa säädetään rangaistavaksi. GREVIO on huomauttanut Suomelle, että osapuolten tulee luoda lainsäädäntö, joka varmistaa tehokkaan puuttumisen ja syytteeseenpanon, ja että Suomessa tämä ei näytä toteutuvan, sillä vain erittäin harva tapaus johtaa rikosprosessiin. GREVIOn kanta Suomelle on, että ihmiskauppa rikosnimikkeenä ei kata kaikkia pakkoavioliiton muotoja ja pakkoavioliitot tulee kriminalisoida erikseen. **GREVIO *kehottaa voimakkaasti* Suomea erilliskriminalisoimaan pakkoavioliitot.** Kehotuksen sanamuodolla GREVIO viestittää, että suositus on toiseksi kiireellisintä tasoa, eli erittäin vahva viesti muutoksen tarpeesta. Oikeusministeriön 17.11.2021 julkaiseman arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta johtopäätöksenä kuitenkin esitetään, että mainitut rikoslain säännökset ovat riittävän kattavat eikä niitä ole tarpeen muuttaa tai täsmentää. Istanbulin sopimuksen GREVIOn suositusten mukaisen täysimääräisen toimeenpanon edellytyksenä on siis sekä pakkoavioliittojen päättämisen mahdollistaminen muutoinkin kuin avioeron kautta, että pakkoavioliittojen erilliskriminalisointi.

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan eli **Lanzaroten sopimus edellyttää kriminalisoitaviksi sellaisia tekoja, joissa käytetään pakottamista, väkivaltaa tai uhkaa, taikka käytetään hyväksi tunnustettua luottamukseen, määräysvaltaan tai vaikutusvaltaan perustuvaa asemaa lapseen nähden, mukaan lukien perheen sisällä.** Sopimus edellyttää huomioitavaksi raskauttavina olosuhteina muun muassa sitä, että rikoksen kohteena on erityisen haavoittuva uhri, tai rikoksentekijä oli perheen jäsen, asui lapsen kanssa tai käytti väärin valta-asemansa. **Sopimuksen mukaan lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat.**

Suomessa ilmi tulleista pakkoavioliitoista

Vuosittain auttamisjärjestelmään hyväksytään noin 50 uutta pakkoavioliittotapausta. Lukuun sisältyvät sekä ulkomailla että Suomessa tapahtuneet rikokset. Pakkoavioliittoon joutuneet naiset ovat lähtöisin mm. Lähi-idän, Pohjois-Afrikan, entisen Jugoslavian sekä Venäjän Tšetšenia ja Ingušetian alueilta. Todellisuudessa avioliittoon pakottamisen tilanteita on enemmän, sillä Monika-Naisten kokemuksen mukaan auttamisjärjestelmään ohjautuu vain noin 30 prosenttia tapauksista. Avioliiton kaltaisiin olosuhteisiin pakotetaan myös Suomessa, ja Suomesta sekä lähetetään ulkomaille että Suomeen tullaan pakkoavioliittotilanteiden kautta. Suomeen saapuvien pakkoavioliittotilanteita voidaan tunnistaa ja estää oleskelulupaprosessissa.

OTT Tuuli Hongin mukaan ennen alle 18-vuotiaiden avioitumisen poikkeusluvalla kieltäneen lakimuutoksen voimaantuloa suurin hakijaryhmä alaikäisille haettujen avioitumislupien osalta olivat suomalaistaustaiset nuoret, jotka ovat hakeneet avioitumislupaa uskonnolliseen vakaumukseen vedoten. On kuitenkin oletettavaa, että merkittävä osa lapsiavioliitoista solmitaan uskonnollisissa yhteisöissä, joille suomalaisen avioliittoinstituution merkitys on marginaalinen. Iso osa liitoista solmitaan seurauksena vanhempien tai suvun toiveesta tai painostuksesta. **Tämä osoittaa, että pakkoavioliittoja solmitaan myös Suomessa yhteisön painostuksesta ja uskonnollisin perustein, ja osa näistä avioliittolain vaatimuksista poikkeavilla tavoilla. Tämä puoltaa mitätöinnin mahdollisuuden lisäämistä lakiin.**

Lapsen edusta pakkoavioliiton päättyessä

Avioliiton kumoamisen oikeusvaikutusten rinnastamista avioeroon perustellaan erityisesti lapsen edulla, jonka ymmärretään aina edellyttävän aviolapsen aseman säilyttämistä. Tämä ei ole ainoa sääntelyvaihtoehto, sillä Suomessa lapsen asema määräytyy isyyden, ei vanhempien avioliiton kautta. Pakkoavioliitossa syntyneen lapsen etu ei näin välttämättä edellytä avioliiton rinnastamista vapaaehtoisesti solmittuun avioliittoon, vaan lapsen etu voidaan turvata myös muilla mekanismeilla.

Eduskunnassa oleva hallituksen esitys vanhemmuuslaiksi (HE 132/2021 vp) antaa mahdollisuuden isyyden tunnustamiseen lapsen syntymän jälkeen, ja tarvittaessa lastenvalvojalla on velvollisuus ajaa kannetta oikeudessa isyyden selvittämiseksi ja toteamiseksi. Isyyden tunnustaminen on mahdollista hoitaa poliisin avulla myös ulkomailla. Esityksen mukaan vanhemmuuden selvittämisen voi keskeyttää vain, jos 15 vuotta täyttänyt lapsi sitä vaatii; tai jos kukaan ei ole tunnustanut lasta ja on erityinen syy olettaa, että vanhemmuuden selvittäminen ei olisi lapsen edun mukaista, eikä 15 vuotta täyttänyt lapsi vaadi vanhemmuuden selvittämistä. Jälkimmäisistä esityksessä annetaan esimerkeiksi tilanteet, joissa lapsi on saanut alkunsa raiskauksen tai insestin seurauksena tai joissa lapsen ja lapsen synnyttäneen äidin terveys ja turvallisuus ovat uhattuina. Lapsen etu voi näissä tilanteissa vaarantua myös välillisesti, jos äiti pakotetaan läpikäymään hänelle mahdollisesti hyvinkin traumaattisia kokemuksia, mikä vaikuttaisi äidin terveyteen ja mahdollisuuteen huolehtia lapsesta. Äidin terveyteen liittyvät syyt kuitenkin väistyvät, jos 15 vuotta täyttänyt lapsi vaatii vanhemmuuden selvittämisen jatkamista. Vanhemmuussuhteen säilyessä säilyvät myös lapsen taloudelliset oikeudet, kuten perintöoikeus ja oikeus elatusapuun.

Oikeusvaikutusten mitätöinnin ei olisi myöskään välttämätöntä koskea lapsen asemaa, sillä lapsen ja avioliittoon pakotetun oikeudet voivat toteutua parhaiten käsittelemällä oikeusvaikutuksia eri tavalla. **Esimerkiksi hallituksen esityksen oikeusvertailussa mainitut Tanskan ja Islannin malleissa mitätöinnillä on mm. lapsen oikeuksiin liittyen samat oikeusvaikutukset kuin avioerolla, mutta avioliiton taloudellisia oikeusvaikutuksia säännellään avioerosta poikkeavasti.** Molempien maiden mallit ottavat avioliiton mitätöintitapauksessa lähtökohdaksi, että puolisoille kuuluu se omaisuus, joka heillä oli ennen avioliiton solmimishetkeä, lisättynä sillä omaisuudella, jonka puoliso on liiton aikana saanut perintönä tai lahjana tai antanut omasta omaisuudestaan avio-oikeuden alaiseksi omaisuudeksi.

Naisjärjestöjen Keskusliiton ja Monika-Naiset liiton kanta on, että mahdollisuus pakkoavioliiton mitätöimiseen on ensisijainen sen kumoamiseen nähden. Kumoamista vaihtoehtona ei ole välttämätöntä säilyttää laissa. Oikeusvaikutusten mitätöitymisen ei ole välttämätöntä ulottua lapsen asemaan, vaan isyysolettama voi mitätöinnissäkin jäädä voimaan. Kuitenkin lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta tarkasteltaessa on välttämätöntä tunnustaa, että pakottaneen vanhemman osallistuminen lapsen huoltoon ja tapaamisoikeus ei kaikissa tilanteissa ole lapsen tai pakotetun vanhemman edun mukaisia. **Istanbulin sopimuksen 31 artiklan mukaan lasten huoltajuudesta ja tapaamisoikeuksista määrättäessä tulee ottaa huomioon Istanbulin sopimuksen mukainen naisiin kohdistuva ja lähisuhdeväkivalta sekä varmistaa, ettei tapaamis- tai huoltajuusoikeuksien käyttäminen vaaranna uhrin tai lasten oikeuksia ja turvallisuutta.**

Vuonna 2019 uudistettu laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta huomioi Istanbulin sopimuksen 31 artiklan vain osittain, sillä se edellyttää, että huoltajien on suojeltava lasta väkivallalta ja että tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta on otettava huomioon vanhempien kyky suojella lasta väkivallalta. Tämä on ongelmallista, sillä kansalliset tutkimukset osoittavat, että viranomaiset pitävät ei-väkivaltaista vanhempaa velvollisena suojelemaan lasta, ja mikäli vanhempi ei tässä onnistu, voidaan häntä pitää sopimattomana toimimaan huoltajana. Uudistettu laki ei kiinnitä huomiota uhrin turvallisuuteen sopimuksen edellyttämällä tavalla. **Istanbulin sopimuksen täysimääräisen toimeenpanon varmistamiseksi pakkoavioliiton päättämistilanteissa tuomioistuimen tulisi aina omasta aloitteestaan ottaa käsiteltäväksi ja päättää kysymys lasten huolto- ja tapaamisoikeudesta ja sen järjestämisestä sekä lapsen että pakkoavioliiton uhrin oikeudet ja turvallisuus huomioiden.** Päätöksen tekeminen oikeudessa eikä sopimusmenettelyllä vähentäisi mahdollisuutta painostaa uhria asiassa.

Ulkomailla solmittujen lapsiavioliittojen tunnustamisesta

YK:n lasten oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään tehokkaisiin toimenpiteisiin lasten terveydelle vahingollisten perinteisten tapojen poistamiseksi. Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin mukaan tämä kattaa nimenomaisesti esimerkiksi varhaisten avioliittojen kaltaiset käytännöt. Lisäksi lasten oikeuksien komitea on yleiskommentissaan suosittanut sopimusvaltioita asettamaan lainsäädännössään avioliiton solmimiselle 18 vuoden vähimmäisikärajan. Myös YK:n ihmisoikeusneuvosto on suosittanut vuonna 2015 ja YK:n yleiskokous vuonna 2016 jäsenvaltioita ryhtymään toimenpiteisiin alaikäisten solmimien avioliittojen kieltämiseksi. **Kansainvälisten sopimusten yhtäläinen edellytys siis on, että alle 18-vuotiaiden avioliittoja ei tule hyväksyä. Suomen tulee ottaa vastaava linja kaikkiin alle 18-vuotiaina solmittuihin avioliittoihin, riippumatta siitä, missä maassa ne on solmittu ja onko kummallakaan osapuolella yhteyttä Suomeen.**

Rinnakkaisista oikeusjärjestelmistä

Uskonnolliset oikeusjärjestelmät ovat aina eläneet Suomessa maallisen oikeusjärjestelmän rinnalla. Aina tämä ei ole saumatonta. Oikeudessa on käsitelty mm. tasa-arvolain soveltamista luterilaisen kirkon piirissä, ja tasa-arvoisen avioliittolain myötä luterilaisen kirkon vihkimiskäytäntö eroaa Suomen avioliittolain säännöksistä. Uskonnollisten herätysliikkeiden ja vähemmistöuskontojen piirissä esiintyy myös maallisesta oikeusjärjestelmästä eroavia tulkintoja. Globalisaation myötä kohtaamme yhä useammin tilanteita, jossa kaksi eri oikeusjärjestelmää on ristiriidassa keskenään. Nämä tilanteet asettavat haasteita niin kansallisen kuin kansainvälisen oikeuden soveltamiselle.

Hongin mukaan **yhteisöissä solmittavat avioliitot eivät aina täytä avioliittolain mukaisen avioliiton kriteereitä, mutta ovat silti yhteisön ja puolisoiden näkökulmasta päteviä ja luovat osapuolille oikeuksia ja velvollisuuksia avioliittolain mukaisesti solmitun avioliiton tavoin**. Vaikeutena on, että ne solmimistavastaan johtuen ovat myös avioerosääntelyn ulkopuolella, mikä voi tehdä suhteesta irtaantumisen vaikeaksi. Ruotsalaisessa avioliittoon pakottamista koskevassa säännöksessä kriminalisointi kattaa niin avioliittoon kuin avioliitonomaiseen suhteeseen pakottamisen. Määritelmän mukaan rangaistavaa on henkilön pakottaminen avioliitonomaiseen suhteeseen, joka solmitaan tietyssä ryhmässä noudatettavien sääntöjen mukaisesti ja jonka myötä osapuolia pidetään toistensa puolisoina, joilla on oikeuksia ja velvollisuuksia toisiaan kohtaan. Määritelmä tuo esille pakkoavioliittokäytännön yhteisöllisen aspektin. Tämä puoltaa lainsäädäntöä sekä pakkoavioliittojen siviilioikeudellisen purkamisen kuin erilliskriminalisoinnin suhteen.

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry

Eva Biaudet
puheenjohtaja

Terhi Heinilä
pääsihteeri

Monika-Naiset liitto ry

Jenni Tuominen
toiminnanjohtaja

Natalie Gerbert
Kriisikeskus Monikan johtaja

Lisätietoja:

Merja Kähkönen, vaikuttamisen suunnittelija, Naisjärjestöjen Keskusliitto, puh. 050 546 6688, merja.kahkonen@naisjarjestot.fi
Natalie Gerbert, johtaja, Kriisikeskus Monika, 045 6759 647, 09 7279 9999, natalie.gerbert@monikanaiset.fi

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry on vuonna 1911 perustettu sukupuolten tasa-arvoa edistävien naisjärjestöjen kattojärjestö, johon kuuluu 71 jäsenjärjestöä ja yhteensä noin 400 000 jäsentä. Naisjärjestöjen Keskusliiton tavoitteena on naisten aseman, sukupuolten tasa-arvon ja tyttöjen ja naisten oikeuksien edistäminen.

Monika-Naiset liitto ry on 1998 perustettu, valtakunnallinen, monikulttuurinen naisjärjestö, jonka toiminnan tarkoituksena on edistää Suomeen muualta muuttaneiden naisten tasa-arvoista asemaa, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta, sekä ennaltaehkäistä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa.